

Milieubewegingen gearchiveerd.

De ontwikkeling van de archiefsystemen van Stichting Natuur en Milieu en haar voorgangers, 1907-1995

Bernard Mantel

Archivist bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis

Samenvatting¹

Naar aanleiding van de overdracht van het archief van Stichting Natuur en Milieu aan het IISG en daarbij de overdracht van drie van de vier oprichtende organisaties is het mogelijk geworden iets te zeggen over de ontwikkeling van de archiefsystemen van deze organisaties. Zolang er nog geen verdergaand historisch onderzoek naar deze organisaties is gedaan is het moeilijk een reconstructie te maken van de archiveringssystemen in de loop van hun bestaan. De archiefsystemen van de Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, Bodem en Luchtverontreiniging en de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming laten duidelijk zien dat het hier gaat om kleine, particuliere organisaties. De bestuursstukken en de correspondentie waren ondergebracht in series, voor de activiteiten werden dossiers aangelegd. Opvallend was wel dat de Contact-Commissie al in een vroeg stadium een classificatie ontwierp voor de ordening van haar archief. Dit registratuurplan heeft vanaf het eind van de jaren dertig tot in de jaren zeventig gefunctioneerd. Stichting Centrum Milieuzorg heeft maar zo kort bestaan dat het alfabetisch ordenen van de correspondentie voor het grootste deel van het archief volstond. Dat gold niet voor Stichting Natuur en Milieu, opgericht in 1972 door de drie bovengenoemde organisaties en Vereniging Natuurmonumenten. Aanvankelijk werd nog de classificatie van de Contact-Commissie gebruikt, maar de toename van de acti-

viteiten was zo groot dat die niet meer voldeed. Hoe langer hoe meer werd het archiefbeheer aan het toeval overgelaten. Nog steeds werden series van bestuurs- en andere vergaderstukken gevormd, alsmede van de uitgaande correspondentie. Het vormen van dossiers ten aanzien van activiteiten werd overgelaten aan de medewerkers zelf, waardoor grote verschillen ontstonden in de mate van toegankelijkheid van de dossiers. Alleen door de grote continuïteit in de personele bezetting van de werkorganisatie was het mogelijk een vorm van continuïteit in het archiefbeheer te behouden. Voor het ontwikkelen van daadwerkelijk archiefbeheer was de stimulans van de overdracht en het contact met een erfgoedinstelling als het IISG noodzakelijk.

Inleiding, aanleiding, doel

In de zomer van 2005 werd de inventaris van het oude archief van Stichting Natuur en Milieu (SNM) op de website van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) gepubliceerd. Daarmee werd het belangrijkste deel van een proces afgerond dat al in 1998 was begonnen toen oud-directeur Peter Nijhoff zijn persoonlijk archief overdroeg aan het IISG. In de jaren daarna is onderzocht hoe overdracht en ordening van het archief zijn beslag zouden kunnen krijgen, wat in eerste instantie resulteerde in een rapportage door IISG-medewerker Jaap Haag (Haag, 2000). In 2002 werd het archief daadwerkelijk overgebracht en vanaf 2003 geordend en geïnventariseerd. Met het archief van SNM kwamen tevens enkele andere archieven mee, waaronder de archieven van de Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, Bodem en Luchtverontreiniging (Vereniging WBL) en Stichting Centrum Milieuzorg. In het voorjaar van 2005 werd via de omweg van het Gemeentearchief Amsterdam deze groep aangevuld met het archief van de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming. Daarmee werd voor het eerst sinds 1980 het archief van SNM onder één dak samengebracht met de archieven van drie van de vier op-

---

¹ Bernard Mantel (1964) studeerde van 1985-1992 geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Na zijn studie besloot hij zich te specialiseren in het archiefvak en volgde daartoe cursussen bij de SOD en de GO. Van 1995 tot 2000 was hij bedrijfsarchivaris van Gasbedrijf Centraal Nederland (inmiddels opgegaan in Eneco). Sinds 2001 werkt hij als archivist bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam, waarbij hij onder andere een aantal archieven van milieu-organisaties heeft geïnventariseerd. De belangrijkste daarvan zijn de archieven van Vereniging Milieudefensie en Stichting Natuur en Milieu. Met ingang van het studiejaar 2005-2006 is hij masterstudent archiefwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam.

richtende organisaties in 1972. Het oud-archief van de vierde oprichtende organisatie, de Nederlandse Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten, werd in 1995 overgedragen aan het Gemeentearchief Amsterdam.

Vereniging WBL, Contact-Commissie en Stichting CMZ maakten, in tegenstelling tot Natuurmonumenten, vanaf de oprichting in 1972 deel uit van de werkorganisatie van SNM. De inventarisatie van drie van de vier archieven (het archief van de Contact-Commissie is op dit moment nog in bewerking) biedt de mogelijkheid de ontwikkelingen in het archiefsysteem en de wijze van opname van archiefdocumenten in dit systeem te reconstrueren. Het archief van de Contact-Commissie biedt in de huidige staat voldoende mogelijkheden tot reconstructie. Aangezien Vereniging WBL in 1907 werd opgericht kan deze reconstructie tot bijna honderd jaar teruggaan. Stichting Natuur en Milieu onderging in 1995 een drastische reorganisatie. Bij de overdracht van het archief is om die reden 1995 als grens gekozen. In verband met het gekozen ordeningsprincipe kies ik er in dit artikel eveneens voor bij 1995 de grens van de reconstructie te trekken. Voor een reconstructie van het archiveringssysteem bieden de bewaard gebleven archieven echter te weinig aanknopingspunten.

Bij deze reconstructie zijn vragen te stellen als:

- Hoe werkte het archiefsysteem in de verschillende organisaties en hoe werden archiefstukken in het systeem opgenomen ?
- In welke mate was men zich ervan bewust dat een archiveringssysteem nodig was voor het functioneren van de organisaties ?
- In hoeverre was men zich bewust van de werkwijze voor particuliere archieven zoals die door organisaties als het NIDER en later de Nederlandse Documentalistenkring (NDK) en de Nederlandse Vereniging van Bedrijfsarchivarissen (NVBA) werd gepropageerd ?
- Leidde de toenemende professionalisering op vakinhoudelijk gebied tevens tot een professioneler archiefsysteem ?
- Als ervan wordt uitgegaan dat alleen stukken die expliciet in het archief worden opgenomen ook tot het archief behoren, blijven de archieven bij dergelijke particuliere organisaties dan ook volledig bewaard?

In dit artikel wordt een overzicht gegeven van de organisatiegeschiedenis van de drie organisaties die samen met Vereniging Natuurmonumenten

aan de wieg stonden van SNM en van SNM zelf. In de volgende paragrafen ga ik gedetailleerder in op de verschillende organisaties en hun archiefsysteem in het verleden.

Archieftheorie voor particuliere organisaties

De befaamde *Handleiding* uit 1898 van Muller, Feith en Fruin gaf regels voor de ordening en beschrijving van oude overheidsarchieven. Een aantal principes waren ook belangrijk voor de ordening van nieuw archief, maar ook daarbij lag de nadruk op overheidsarchieven. Een vergelijkbaar handboek of stelsel van regels bestond niet voor particuliere archieven.

Waar de *Handleiding* uit 1898 een aanzet gaf voor professionalisering van het beheer van overheidsarchieven ontbrak dat vooralsnog voor particuliere archieven. Pas in 1925 werd een aanzet gegeven voor het verbeteren van van de situatie met de oprichting van het Nederlandsch Instituut voor Documentatie en Registratuur, het NIDER, dat zich als doel stelde (50 jaar, 1997)

‘...het propageren van de documentatiegedachte, het medewerken aan de toepassing ervan, het verbreiden van kennis omtrent documentatie en het samenbrengen zowel als het bevorderen van samenwerking van alle lichamen en personen die op dit gebied werkzaam zijn’.

Met ‘documentatie’ werd in die tijd ‘bedrijfsarchief’ bedoeld. Het NIDER richtte zich in de eerste plaats op het bedrijfsleven, maar ook voor andere particuliere organisaties was van belang dat dit instituut cursussen verzorgde op het gebied van classificatie, catalogiseren en elementaire documentatietechniek. Secretaris F. Donker Duyvis wees op het belang van het bedrijfsarchief als het geheugen van het bedrijf. Bovendien werden modellen geboden voor het opstellen van een archiefordening van een bedrijfsarchief. Als belangrijkste ordeningsprincipe werd de zaaksgewijze ordening volgens de UDC gepropageerd (50 jaar NVBA, 1997).

Daartegenover stonden andere opvattingen, zoals die van C. Bloemen die in 1957 een handleiding voor inrichting en beheer van de registratuur schreef. Hij baseerde zich expliciet op de Handlei-

ding van Muller, Feith en Fruin, die hij ook van toepassing verklaarde voor een bedrijfsarchief. De structuur van het archief moest wat hem betreft, in tegenstelling tot wat het NIDER voor de Oorlog al propageerde, worden bepaald door de structuur van de organisatie (Bloemen, 1957).

Ten aanzien van de praktische gang van zaken in een bedrijfs- of particulier archief ontstond er in de loop van de tijd een corpus aan methoden en technieken dat zich uitstrekte rond de registratie van inkomende en uitgaande post, registratuurstelsels en archiefordening. In de jaren vijftig bestond er nog een richtingstrijd tussen de voorstanders van een zaaksgewijze ordening en een ordening naar organisatie. Deze strijd werd niet in het voordeel van de een of andere richting beslist, maar uiteindelijk als mogelijke optie gegeven. Bij de opleiding voor particulier archiefbeheer, de GO, werden beide mogelijkheden onderwezen. Opstellen van een registratuurplan met een tweedeling in 'oprichting, organisatie en instandhouding' enerzijds en 'taken van de organisatie' werd wel gepropageerd. In diverse handleidingen en gidsen vanaf de jaren zeventig tot in de jaren negentig kwam dit model voor (Pelzers e.a. 1996, Pelzers en Lasschuyt 1997).

In het wettelijk kader was er voor particuliere archieven veel minder geregeld dan voor de overheid. Voor alle organisaties was (en is) er de verplichting een administratie te voeren, geregeld in het Burgerlijk Wetboek. Ten aanzien van bewaartermijnen bestaat die alleen voor de financiële administratie. Een verplichting tot het bewaren van archieven in 'goede en geordende staat' is nergens expliciet omschreven. Weliswaar waren er genoeg mogelijkheden voor het vormen van een particulier archief, zoals die vanaf 1925 waren ontwikkeld door het NIDER en later door de GO, maar er was geen enkele verplichting die ook daadwerkelijk na te volgen. In dit onderzoek wordt nagegaan wat van deze regels daadwerkelijk doordrong bij de Stichting Natuur en Milieu en de natuurbeschermings- en milieuorganisaties die in 1972 aan de wieg stonden van SNM.

Stichting Natuur en Milieu en haar voorgangers

Stichting Natuur en Milieu werd opgericht in 1972 als een werkverband van vier natuurbescher-

mings- en milieuorganisaties, namelijk de Nederlandse Vereniging tegen Water-, Bodem- en Luchtverontreiniging (opgericht in 1909), Vereniging Natuurmonumenten (opgericht in 1905), de Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming (opgericht in 1932) en Stichting Centrum Milieuzorg (opgericht in 1970).

Vanaf 1970 ontwaakte internationaal, maar vooral ook in Nederland, een grote mate van milieubesef. Het boek *Dode Lente* van Rachel Carson over de vernietiging van de natuur door bestrijdingsmiddelen, het rapport van de Club van Rome, *Grenzen aan de groei* van Dennis Meadows, en het inzicht dat de voorraad grondstoffen op de aarde eindig zou zijn, hadden grote indruk gemaakt. Bovendien werd de onherstelbare schade aan het leefmilieu na de uitbundige economische groei van de jaren zestig ook zichtbaar. Juist in deze periode sloten bestaande milieu-organisaties zich aan tot Stichting Natuur en Milieu en werden nieuwe initiatieven genomen zoals de oprichting van de Raad voor de Milieudefensie (RMD), die uiteindelijk opging in Vereniging Milieudefensie (VMD). In de eerste jaren bleven de oprichtende organisaties naast SNM bestaan. Behalve Vereniging Natuurmonumenten vormden ze de afdelingen binnen de werkorganisatie. Na een korte periode in Amsterdam, verhuisde SNM met Natuurmonumenten mee naar 's-Graveland (Inventaris SNM, inleiding).

Bij de overdracht in 2003 was het archief van SNM verreweg het grootste in omvang, maar de archieven van de voorlopers waren in het geheel nog goed herkenbaar en zijn derhalve afgescheiden en apart beschreven. In enige mate is dus na te gaan hoe de archiefsystemen van SNM en de voorgangers hebben gefunctioneerd.

De Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, Bodem- en Luchtverontreiniging

Het initiatief voor de oprichting van de Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, Bodem- en Luchtverontreiniging (Vereniging WBL) werd op 15 september 1909 genomen naar aanleiding van een hoofdartikel in de *Visscherij Courant*. Een oprichtingsvergadering volgde op 8 november 1909. Aanvankelijk werd alleen gekozen voor een vereniging tegen waterverontreiniging, maar nog in hetzelfde jaar koos het bestuur ervoor ook op te

treden tegen bodem- en luchtverontreiniging. De eerste jaren had de vereniging enkele honderden leden, waaronder ook veel overheidsinstanties en industriële bedrijven.

De vereniging hield zich in de eerste jaren vooral bezig met het beïnvloeden van de overheid door het schrijven van adressen aan de regering en aan de Tweede Kamer. In 1919 maakte de vereniging zelfs een compleet uitgewerkt wetsontwerp voor een Wet tegen Waterverontreiniging, dat echter bij het ministerie van Waterstaat in een lade verdween. Daarnaast werden individuele gevallen van waterverontreiniging aangepakt door betrokken bedrijven en overheden aan te schrijven. Vooral secretaris F.G.H. Fischer was onvermoeibaar in het schrijven van brieven en geven van lezingen over het onderwerp van de watervervuiling. Vervuiling van bodem en lucht had minder aandacht. De resultaten van de activiteiten en inhoudelijke artikelen over water- en andere vervuiling werden gepubliceerd in het blad *Water Bodem Lucht*, dat vanaf de oprichting van de vereniging was verschenen.

In de loop van de jaren twintig en dertig nam de activiteit wat af en verschoof steeds meer naar het verrichten van onderzoek naar watervervuiling. Vooral de biologe N.L. Wibaut-Isebree Moens speelde daarbij een belangrijke rol. Zij leidde tussen 1941 en 1956 diverse onderzoeken naar waterverontreiniging van oppervlaktewateren en de rivieren, hetgeen resulteerde in gedetailleerde rapportages, waarvoor ook bij Rijkswaterstaat belangstelling bestond. In de jaren vijftig en zestig beperkten de activiteiten van de vereniging zich tot het uitgeven van het tijdschrift en tot het verzorgen van lezingen bij de jaarvergaderingen. In enkele gevallen werd ook commentaar gegeven op wetsvoorstellen. Na de oprichting van SNM in 1972 werd de vereniging in 1978 opgeheven (Inventaris WBL, inleiding).

Vereniging WBL was altijd een kleine vereniging die nooit meer dan enkele tientallen leden had, al waren daar ook veel institutionele leden onder. Zover als is na te gaan had de vereniging pas in de laatste jaren een bureau, zodat van professioneel archiefbeheer ook geen sprake was. De eerste tientallen jaren was het archiefbeheer, zoals dat in een kleine vereniging gaat, in handen van de secretaris.

Voor zover Fischer, initiatiefnemer en secretaris van het eerste uur, er zich van bewust was dat hij

een archiefsysteem beheerde, berustte dat vooral op wat in de dagelijkse gang van zaken praktisch was. Hij koos ervoor series te maken van de notulen van het bestuur en de algemene ledenvergadering. Hoe consequent hij daarin is geweest is niet meer na te gaan. Bij ordening bleek het grootste deel van de series bestuurs- en ALV-stukken verloren te zijn gegaan.

Ten aanzien van de correspondentie was de opname in het archief wel degelijk bewust. Afschriften van de uitgaande brieven werden in een brievenboek gebundeld, waarin ze alfabetisch werden geordend. De algemene ingekomen en kopieën van de uitgaande brieven werden alfabetisch geordend opgeborgen. In wezen kan hierbij ook niet anders dan van een reconstructie worden gesproken: van het brievenboek is alleen het deel over de jaren 1909-1912 bewaard gebleven, van de correspondentie alleen de letters U-Z over de jaren 1909-1924 (Inventaris WBL, inv.nrs. 8-10).

Veel belangrijker waren de activiteiten en initiatieven die de vereniging of Fischer zelf in het kader van de vereniging ontplooiden. Van alle initiatieven legde hij een dossier aan dat vervolgens in het archief werd opgenomen. In de ordening, zoals die na overdracht van het archief werd aangetroffen, waren de dossiers in min of meer chronologische volgorde geplaatst. Of dit nu alle dossiers zijn en of de dossiers bij Fischer ook in die volgorde in de kast hebben gestaan is niet meer na te gaan.

Uit de aangetroffen ordening bleek wel dat al bij het oudste gedeelte een vorm van tweedeling was gemaakt in 'oprichting en instandhouding' en 'taken van de organisatie'. Een nadere classificatie was echter niet gemaakt en gezien de omvang van het archief ook niet nodig.

De situatie na de oorlog laat een ander beeld zien. Het bestuur van de vereniging is uiteraard vernieuwd, maar de activiteiten lijken te zijn afgenomen. Uit de periode 1950-1978 is een volledige serie bestuursnotulen bewaard gebleven, maar de mooie initiatieven die de Vereniging voor de oorlog ondernam zijn duidelijk afgenomen. Dat vertaalde zich in het vrijwel ontbreken van dossiers. De laatste toevoegingen aan het archief weerspiegelen de afgenomen activiteit: het ging nog uitsluitend om bestuursstukken en herhaaldelijk uitgeschreven buitengewone algemene ledenvergaderingen die de opheffing van de vereniging moesten bekrachtigen (Inventaris WBL, inv.nrs. 4 en 7).

De Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming

Aanleiding voor de oprichting van de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming was de ontdekking in 1931 door J. Heimans dat het Geuldal ernstig bedreigd werd door de voorgenomen aanleg van een spaarbekken. Vanaf 1905 waren er steeds wel acties ondernomen om bedreigde landschappen in Nederland van de ondergang te redden, zoals voor het eerst bij in 1905 bij de redding van het Naardermeer wat tot de oprichting van Vereniging Natuurmonumenten leidde. Een coördinerend orgaan ontbrak daarbij. Een vergadering van een aantal natuur- en landschapsorganisaties om het Geuldal te redden leidde tot de oprichting van een Contact-Commissie inzake Natuurbescherming in 1932, een los verband van een aantal organisaties om mogelijke bedreigingen van waardevolle landschappen te onderzoeken en waar mogelijk de bedreiging te keren. Onder de aangesloten organisaties bevonden zich onder andere de ANWB, Vereniging Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen en de Vogelbescherming. Bij de oprichting op 4 juni 1932 waren 19 organisaties vertegenwoordigd (Natuur en Landschap 11, nr. 4, 99-102). De organisatievorm van een kring van deskundigen, samengesteld uit de deelnemende organisaties werd maatgevend voor de Contact-Commissie. De vorm van een centrale stichting met aangesloten organisaties bestaat in grote lijnen bij SNM nog steeds.

De werkwijze van de Contact-Commissie bestond er vooral uit bij de overheid aan te dringen op aanpassing van plannen zoals ruilverkaveling en kanalisering van beken waardoor waardevolle landschappen behouden zouden kunnen blijven. Beïnvloeding van de overheid is steeds het belangrijkste actiemiddel van de Contact-Commissie gebleven. Na de oorlog werd het werk, vaak tegen de stroom van de wederopbouw en de tendens tot ruilverkaveling in, voortgezet onder het jarenlange voorzitterschap van jhr. mr. Marinus de Goes van Naters.

Het bureau van de Contact-Commissie was aanvankelijk zeer bescheiden en werd als neventaak gevoerd door de tweede secretaris. In 1953 trok de organisatie in bij Vereniging Natuurmonumenten die het pand Herengracht 540 van oprichter P.G. van Tienhoven had geërfd (Jaarverslag Contact

Commissie 1957). Dit adres werd in de loop van de tijd bekend als 'het milieuhuis', aangezien uiteindelijk behalve de Contact-Commissie en Natuurmonumenten ook Stichting Centrum Milieuzorg en vanaf 1972 SNM er onderdak vonden. In de loop van de jaren breidde het bureau zich steeds verder uit totdat er enkele medewerkers werkzaam waren onder leiding van directeur Peter Nijhoff. Ook de Contact-Commissie werd in 1978 opgeheven. Organisatorisch was SNM al in hoge mate een voortzetting van de Contact-Commissie. Het archief van de Contact-Commissie is vermoedelijk vrijwel volledig bewaard gebleven. Als rechtspersoon was de CC een stichting, zodat, zeker aanvankelijk, de archiefvorming werd verzorgd door de secretaris.

Opmerkelijk aan het archief is dat al in een vroeg stadium werd gekozen voor een archiefordening door middel van een classificatie. Een overzicht van de classificatie is vooralsnog niet in het archief aangetroffen, maar de oorspronkelijke dozen waarin het archief was verpakt waren voor ruim de helft voorzien van een classificatiecode met een omschrijving. Bestudering van het archief laat zien dat al eind jaren dertig werd begonnen met een indeling volgens deze code, hoewel het archief tot na de oorlog minder dan een strekkende meter groot moet zijn geweest. In de loop van de jaren is deze classificatie uitgebreid tot de vrij gedetailleerde indeling die tot aan de opheffing in 1976 werd gehandhaafd. Een reconstructie van de classificatie op basis van de opschriften op de dozen van het archief is in de bijlage opgenomen.

Het archiefsysteem van de Contact-Commissie werkte redelijk volgens het boekje en volgens de regels die destijds aan goed archiefbeheer werden gesteld. Keurig volgens de theoretische beginselen kende het registratuurplan van de Contact-Commissie een indeling in Algemeen en Bijzonder, namelijk de rubriek 1 enerzijds en 2-6 anderzijds. Nog duidelijker is de indeling volgens het gebruik bij de opleidingen voor particulier archiefbeheer, waarbij rubriek 1 omschreven kan worden als 'organisatie, oprichting en instandhouding' en de overige rubrieken de taken van de organisatie weergeven. Dat wil nog niet zeggen dat hieruit geconcludeerd kan worden dat er medewerkers van de CC een opleiding archiefbeheer hadden gevolgd. In de classificatie zijn voldoende inconsistenties aan te wijzen die duiden op een geheel eigen opbouw. Voor het ordenen en toegankelijk

maken van het archief zal de classificatie echter hebben voldaan.

Stichting Centrum Milieuzorg

Stichting Centrum Milieuzorg werd in 1970 opgericht naar aanleiding van een cursus 'Milieuverontreiniging' die door E.G. Aiking-van Wageningen werd gegeven in het kader van het Natuurbeschermingsjaar 1970. Een vervolg op de cursus in de vorm van een documentatiecentrum werd mogelijk gemaakt door Vereniging Natuurmonumenten en de Contact-Commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming. De stichting hield zich in de jaren van zijn bestaan vooral bezig met voorlichting en het organiseren van congressen en conferenties over milieubeheer.

In 1972 was Stichting Centrum Milieuzorg een van de oprichters van Stichting Natuur en Milieu. In 1977 werd de stichting, tegelijk met de Vereniging tegen Water- Bodem en Luchtverontreiniging en de Contact-Commissie opgeheven en geïntegreerd in Stichting Natuur en Milieu.

Het archief van Stichting CMZ werd op het bureau van Vereniging Natuurmonumenten bijgehouden, samen met de Contact-Commissie in het 'milieuhuis' Herengracht 540 te Amsterdam. Het archiefsysteem bestond er in de eerste plaats uit dat de correspondentie alfabetisch in ordners werd gestopt. De stichting heeft zo kort bestaan dat met een alfabetische serie voor de gehele periode 1970-1977 kon worden volstaan (Inventaris SCM).

De dossiers betreffende activiteiten werden gevormd door de degene die de activiteit ook daadwerkelijk uitvoerde. De ordening die nu in het archief bestaat is een constructie die bij de inventarisatie is gemaakt. Een van de oorzaken hiervoor is dat het archief in twee delen bij het IISG terecht is gekomen: eerst twee dozen in 2002 en via het Gemeentearchief Amsterdam de rest, waaronder de volledige serie correspondentie.

Stichting Natuur en Milieu

De oprichting van Stichting Natuur en Milieu leidde tot een nieuwe en actieve organisatie, waarbinnen drie van de vier oprichters bleven bestaan. In de praktijk werd het werk van deze organisaties in versterkte vorm voortgezet. SNM werd gevestigd in het pand van Natuurmonumenten en de Con-

tact-Commissie aan de Herengracht in Amsterdam.

In 1977 werden de statuten aangepast, de oorspronkelijke organisaties opgeheven en volledig geïntegreerd in de organisatie van SNM. Alleen Vereniging Natuurmonumenten had een duidelijke eigen taak als eigenaar en beheerder van natuurgebieden en bleef daarom zelfstandig. Parallel met en op instigatie van Stichting Natuur en Milieu werden ook Provinciale Milieufederaties gevormd, provinciale zusterorganisaties van SNM (aanvankelijk doorgaans gehuisvest bij de 'Provinciale Landschappen'), waarin op provinciaal niveau diverse organisaties en actiegroepen op het gebied van natuur- en milieubehoud samenwerkten. Tevens waren er intensieve contacten met de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee. Met de inwerkingtreding van de nieuwe statuten op 1 januari 1978 golden de provinciale milieufederaties, Natuurmonumenten, de Vereniging tot Behoud van de Waddenzee en de Vereniging tot Bescherming van Vogels als de belangrijkste aangesloten organisaties. Later kwamen daar o.a. de Stichting Kritisch Faunabeheer, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) en het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN) bij. In het in 1976 opgerichte Landelijk Milieu Overleg (LMO; opgeheven in 1995/1996) werd verder samengewerkt met onder meer het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN), de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee, de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, Vereniging Milieudefensie, het Wereld Natuur Fonds (Nederland) en de Bond Heemschut. Internationaal vond samenwerking plaats met de International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) en de European Environmental Bureau (EEB).

De doelstelling van SNM was het beschermen van het milieu, de natuur en het landschap in Nederland door beïnvloeding van overheidsbeslissingen en door ondersteuning van plaatselijke groepen via de provinciale milieufederaties en de aangesloten organisaties met deskundigheid en juridische hulp.

Het belangrijkste middel om de doelen te bereiken was vooral het overleg. Waar mogelijk namen medewerkers van het bureau zitting in overlegorganen en adviescommissies van de overheid. Tegelijk werd een enorme expertise opgebouwd over

de meest uiteenlopende milieukwesties. Actievoeren 'met spandoeken' behoorde minder tot de activiteiten van SNM, maar voorlichting van het publiek behoorde daar weer wel toe. Daartoe werd het tijdschrift *Natuur en Milieu* uitgegeven en werden talrijke rapporten over allerlei onderwerpen gepubliceerd. De uiterste vorm van actie was voor SNM in een groot aantal gevallen de gang naar de rechter, waarbij waar nodig tot de Raad van State werd doorgeprocedeerd. Bij de algemene landelijke milieu-organisaties ontstond zo in de loop van de jaren zeventig de taakverdeling dat Vereniging Milieudefensie de aandacht trok met spraakmakende acties op afzonderlijke kwesties, terwijl SNM zich meer richtte op in den brede lobbyen bij de overheid.

De aandachtsgebieden weerspiegelen voor een groot deel de algemene aandacht voor milieuproblematiek in de jaren zeventig, tachtig en negentig. Daarnaast is een aantal zaken constant gebleven. SNM heeft steeds veel aandacht gehad voor een zo milieuvriendelijk mogelijke inpassing van infrastructuur, voor milieu- en natuurvriendelijker landbouw en landbouwmethodes en voor een behoud van de natuurlijke omgeving. Bij alle activiteiten was SNM een centraal orgaan in het samenwerkingsverband van de provinciale milieufederaties en de andere aangesloten organisaties.

De werkorganisatie weerspiegelde in de eerste jaren nog sterk de taakverdeling rond de eerder bestaande organisaties. Het werk van de Contact-Commissie werd voortgezet in de afdeling Natuur- en Landschapsbehoud, dat van Vereniging WBL in de afdeling Milieubescherming en Stichting CMZ werd voortgezet in de afdeling Voorlichting en Educatie. De afdeling Beleidsanalyse en externe Coördinatie ontstond later en richtte zich vooral op het volgen van wetgeving en lobbyen en het begeleiden van juridische procedures. Deze structuur kristalliseerde zich tot in het begin van de jaren tachtig uit en bleef daarna in grote lijnen stabiel.

In de loop van de jaren negentig werd vastgesteld dat de oude structuur met de twee beleidsafdelingen Milieubescherming en Natuur- en Landschapsbehoud niet meer voldeed. Met ingang van 1995 werd de structuur zodanig veranderd dat de organisatie werd ingedeeld in flexibele themateams die waren gegroepeerd rond een vijftal thema's: de Themateams Ecologie en Economie (in 1998 opgeheven), Verkeer en Vervoer, Groene

Ruimte, Schone Stad en Product en Bedrijf. Een volgende reorganisatie in 2004 resulteerde in drie beleidsteamse: Ruimte & Mobiliteit, Natuur & Landbouw en Klimaat & Economie en twee stafteams: Communicatie en Strategie en Interne Zaken (Inventaris SNM, inleiding).

Het archief van SNM werd aanvankelijk gevormd in het 'milieuhuis' Herengracht 540. Als archiefsysteem werd aanvankelijk het systeem van de Contact-Commissie overgenomen. Gezien de personele continuïteit lag dit ook voor de hand: directeur Peter Nijhoff werd ook directeur van de nieuwe Stichting. Zo bleven de series uitgaande correspondentie doorlopen en werd aanvankelijk ook het registratuurplan van de Contact-Commissie gehandhaafd.

Uitbreiding van de werkorganisatie van SNM leidde echter niet tot professionalisering van het archiefbeheer. In tegendeel, in de loop van de jaren zeventig verdween de aandacht voor het archiefbeheer geheel. De classificatie kon de nieuwe taken van SNM niet meer beschrijven, maar werd ook niet aangepast. Enerzijds werden de belangrijkste series, zoals die van de uitgaande correspondentie, de bestuursstukken en de vergaderstukken van het coördinatieteam nog steeds correct bijgehouden, anderzijds werden de werkdoSSIERS van de medewerkers steeds belangrijker. Deze dossiers werden niet expliciet in het archief opgenomen, maar bij de ordening bleken ze een belangrijk en onmisbaar onderdeel van het archief te zijn. Zonder deze dossiers, hoe slordig soms ook gevormd, is een reconstructie van de activiteiten van SNM niet mogelijk. Ze geven een inkijk in de strijd rond lobbies voor landschapsbehoud en weerspiegelen maatschappelijke problemen rond de bescherming van milieu en landschap op een manier zoals de 'officiële' onderdelen van het SNM-archief in geringere mate doen. Er was echter wel speciale aandacht van een instelling als het IISG voor nodig om te bepalen wat hiervan bewaard moest worden. Als het aan sommige medewerkers had gelegen was hun werkarchief integraal vernietigd, terwijl bij nadere bestudering dit gedeelte interessante stukken bleek te bevatten. Voor zover er sprake was van een ordeningsstelsel voor het archief van SNM kan dit nog het beste worden omschreven als 'ordening naar organisatie', waarbij de zaaksgewijze ordening van de Contact-Commissie langzaam werd verlaten. Een bewuste keuze was dit niet. Alle aandacht ging uit

naar de opbouw van de organisatie, die in de jaren '70 sterk groeide. Jaap Haag citeerde in dit verband beleidsmedewerker Willem-Jan van Grondelle: 'Archief is een stiefkindje geweest, altijd' (Haag 2000). In de praktijk was de werkorganisatie zeer stabiel en vond de uitbreiding van het bureau langs bestaande organisatorische lijnen plaats. Daardoor weerspiegelde de ordening in hoge mate ook de taken van SNM en daarmee was een ordening naar organisatie gerechtvaardigd. Echter, de structuur die bij de ordening van het archief is aangebracht is niets anders geweest dan een een keuze achteraf, gemaakt door Jaap Haag in 2000 en door mij gevolgd en uitgewerkt tussen 2003 en 2005.

Een andere keuze die moest worden gemaakt was die van de selectie. SNM noch een van de voorgaande organisaties had zich ooit druk gemaakt over de noodzaak van geregelde selectie en vernietiging uit het archief. Bij de voorgangers was daar ook nauwelijks noodzaak toe. Het archief van de Contact-Commissie was bij overdracht nog het grootste: ca. 35 mtr. Na selectie bij SNM zelf werd van dit archief in 2002 ca. 220 mtr. overgebracht, zodat tenminste het nadenken over verantwoorde selectie nodig was. In het rapport van Jaap Haag werd een aanzet gegeven tot een opzet daartoe, die bij de ordening nader werd uitgewerkt.

Voor de periode 1972-1995 is het mogelijk te zeggen dat SNM een archiefsysteem had. Enkele principes ten aanzien van ordening en serievorming werden wel gevolgd. Een archiveringssysteem is moeilijker aan te wijzen. Niemand hield zich in het bijzonder met archivering bezig, hooguit de secretaresses. Dossiers ontstonden als resultaat van werkprocessen zonder vooropgezet plan en zonder richtlijnen ten aanzien van de vorming van dossiers. Alleen het financiële archief was al die tijd redelijk op orde vanwege de noodzaak verantwoording af te leggen aan de subsidiërende ministeries.

Conclusie

De ordening van de archieven van Stichting Natuur en Milieu en haar voorgangers gaf de afgelopen jaren inzicht in het functioneren van de archiefsystemen van deze milieu-organisaties. Het beeld dat is ontstaan is die van particuliere archieven die vooral in de praktijk zijn ontstaan en met

een mate van ordening die voor de organisatie zelf voldoende werd geacht. Opvallend daarbij was vooral de opbouw van een registratuurplan voor de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming, dat redelijk de richtlijnen volgde die waren ontwikkeld voor de ordening van particuliere archieven.

In het algemeen is echter het beeld dat het archief als zo vaak een ondergeschoven kindje is ten opzichte van de ontwikkeling van de eigen taken en activiteiten. In de eerste plaats was er de zaak waarvoor moest worden gestreden met de middelen die SNM had gekozen. Dat er iets met de omvangrijke papieren neerslag van die strijd moest gebeuren was van secundair belang. Dat er een geheel aan ideeën bestond voor het beheer van particuliere archieven, vanaf de opname en registratie van stukken tot aan de selectie en vernietiging, was waarschijnlijk nauwelijks bekend. Hoewel een groot deel van het archief daardoor nauwelijks bewust als zodanig is gevormd, moet er voor worden gewaakt dit gedeelte zomaar te vernietigen: als bewuste archiefvorming het criterium voor bewaren was geweest, waren de waardevolle, maar vaak slordige, werkarchieven van een aantal beleidsmedewerkers van SNM niet bewaard gebleven.

Bewustwording van de noodzaak van goed archiefbeheer in dergelijke organisaties hangt af van de interesse van enkele medewerkers, die in staat zijn om het belang van archiefbeheer in de organisatie te laten doordringen. Als het gaat om werkelijke verbetering in de situatie, is gerichte aandacht van buitenaf belangrijk. Erfgoedinstellingen als het IISG kunnen daarin een belangrijke rol spelen als een soort van particuliere archiefinspecteur en als adviseur op een basisniveau.

Literatuur en verantwoording

Archieven en inventarissen

Voor een deel van het essay is gebruik gemaakt van de teksten die ik heb geschreven als inleiding van de inventarissen voor de archieven die worden beschreven. Deze inventarissen zijn ook op internet te vinden, via de website van bewaarnemer IISG. Een groot deel van de waarnemingen ten aanzien van de archiefordeningen en wijze van archiefvorming van de besproken archieven is gedaan bij de ordening van de betreffende archieven. Drie van de vier archieven zijn door mij al volledig

geordend en geïnventariseerd, maar ook het archief van de Contact-Commissie heb ik al zover bekeken dat het mogelijk is de uitspraken daarover te doen die in het essay worden gedaan. Afronding van dit laatste project wordt in 2006 verwacht.

Archief van de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming 1935-1976.

<http://www.iisg.nl/archives/en/files/c/10951785.php>

Archief van de Nederlandsche Vereeniging tegen Water-, Bodem en Luchtverontreiniging 1980-1978.

<http://www.iisg.nl/archives/en/files/n/10901221full.php>

Archief van Stichting Centrum Milieuzorg 1970-1977.

<http://www.iisg.nl/archives/en/files/s/10915397full.php>

Archief van Stichting Natuur en Milieu, IISG (1969) 1972-1995.

<http://www.iisg.nl/archives/en/files/s/10896252full.php>

Literatuur

Bloemen, C., *Handleiding voor de inrichting en het beheer van de registratuur* (Groningen 1957).

Natuur en Landschap, orgaan van de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming (Amsterdam 1949-1972).

Haag, J., *Rapport over het archief van de Stichting Natuur en Milieu te Utrecht*. Interne nota voor het IISG en SNM (Amsterdam 2000).

Jaarverslagen van de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming (Amsterdam 1949-1972)

Lasschuyt, R., E. Pelzers, *Het archief 'gesandwicht': het archiefplan en de archiefanalyse* (Den Haag 1997)

Nielen, G.C.J.F., S. Maas, J.H.F. Strijkers, *50 jaar NVBA 1947-1997 : een halve eeuw georganiseerde bedrijfsarchivistiek in Nederland* (Den Haag 1997)

Pelzers, E., S.E.M. vanDoornmalen, J. Hofman, *Archiefbeheer bij verenigingen en stichtingen* (Alphen aan den Rijn 1996).

Postbehandeling in bedrijfsarchieven (Den Haag 1977)(Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum).

Timmerhuis, F. *Archiveren: een praktische handleiding* (Rijswijk z.j.).

Uitrusting bedrijfsarchieven (Den Haag 1977)(Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum).

Bijlage

Classificatie/registratuurplan van het archief van de Contact-Commissie Natuur- en Landschapsbescherming.

Bij de overdracht van het archief van SNM bleek dat een aantal van de oudere dozen voorzien was van een classificatienummer. De nummers kwamen echter sporadisch voor en hadden geen duidelijk verband met de rest van het archief, waardoor deze codes als ordeningsprincipe niet bruikbaar bleken. De herkomst van de codes werd pas echt duidelijk na de overkomst van het archief van de Contact-Commissie uit het Gemeentearchief Amsterdam. Vrijwel alle dozen waren voorzien van opschriften en bijna tweederde was voorzien van een classificatiecode met een omschrijving. Een overzicht van de classificatie werd tot dusver niet aangetroffen, maar op basis van de opschriften kon onderstaande reconstructie worden gemaakt.

1.1	Oprichting en statuten	2.11.1	Boschwet
1.21	Correspondentie met leden en begunstigers	2.11.2	Natuurschoonwet 1928
1.3	Benoeming en samenstelling bestuur	2.11.4	Onteigening
1.34	Bestuursleden	2.11.9	Voorbereiding wettelijke regelingen
1.35	Bestuur	2.12 t/m 2.13.4	Diverse verordeningen
1.4	Financiën	2.14 t/m 2.14.4	Planologische maatregelen
1.41	Jaarrekeningen	2.14.1	Provinciale Planologische Dienst (PPD) Noord-Holland, Commissie voor de Gemeentelijke Plannen
1.44	Rekeningen en kwitanties	2.14.31	Rijksdienst Nationale Planologie
1.5	Personeel en bureau	2.14.4	PPD Vaste Commissie
1.6	Plenaire vergaderingen	2.14.4	PPD Zuid-Holland, Landschapscommissie
1.71	(Tijdschrift) <i>Natuur en Landschap</i>	2.15	CRM
1.71.1	Artikelen in <i>Natuur en Landschap</i>	2.15.1	(Voorlopige) Natuurbeschermingsraad
1.71.2	Advertenties in <i>Natuur en Landschap</i>	2.16 t/m 2.16.7	Staatsbosbeheer
1.71.3	Honoraria voor auteurs van artikelen	2.16.8	Boschap
1.71.4	Drukker van <i>Natuur en Landschap</i>	2.17	Bijzondere stichtingen
1.71.6	Foto's in <i>Natuur en Landschap</i>	2.17.1	Stichting De Beer
1.71.7	Abonnementen	2.17.2	Stichting het Gooisch Natuurreservaat
1.75	Jaarverslagen	2.17.5	Nationaal Park de Kennemerduinen
1.78	Persberichten	2.18	Natuurmonumenten op domeinengrond
1.79	Overige publicaties	2.19.1	Subsidie voor aankoop van natuurmonumenten
1.90.7-11	Correspondentie met en van bestuursleden	2.19.2	Belastingdruk op landgoederen
1.99	Diverse ingekomen brieven van particulieren	2.21.1	Vereniging Natuurmonumenten
2	Natuur- en landschapsbescherming algemeen	2.21.2	Provinciale stichtingen
2.1	Natuur en landschapsbescherming door de overheid	2.21.20.1 t/m 2.21.21.1	Alle Provinciale Landschappen
2.11	Wetten en Algemene Maatregelen van Bestuur	2.22	Werkzaamheden andere organisaties
		2.22.1	Landelijke organisaties
		2.22.10.4	Stichting Menno van Coehoorn
		2.22.10.5	ANWB
		2.22.10.6	KNNV
		2.22.10.7	NJN, CJN, KJN
		2.22.10.8	NIROV
		2.22.10.81	Stedebouwkundige raad
		2.22.2	Provinciale organisaties
		2.22.3	Streek- en plaatselijke organisaties
		2.22.31.5	Achterhoek en Liemers
		2.3	Verbreiding van de natuurbeschermingsgedachte
		2.31	Werkgroep Verbreiding van de Natuurbeschermingsgedachte
		2.32	Locale comité's ter verbreiding van de natuurbeschermingsgedachte
		2.33 t/m 2.33.5	(organisaties ter [?]) verbreiding van de natuurbeschermingsgedachte
		2.33.1	Commissie onderwijs en natuurbescherming/Amsterdamse Natuurhistorische Raad
		2.35.6	Natuurbeschermingsfilm
		2.39	Natuurfonds

2.39.1	Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN)	3.73	Verontreiniging van wateren
2.39.11	VCN	3.74	Luchtverontreiniging
2.4	Verhouding van natuurbescherming ten opzichte van andere belangen	3.79	Organisaties milieubeheer
2.41	Natuurbescherming en landbouw	4	Landschapsverzorging
2.41.1	Bodemerosie	4.1	Bebouwing in het landschap
2.42	Natuurbescherming en recreatie	4.12	Zomerhuisjes
2.43	Natuurbescherming en drinkwatervoorziening	4.15	Bio-industrie
2.44	Natuurbescherming en defensie	4.2	Het landschap ontsierende elementen
2.45	Natuurbescherming en overbevolking	4.22	Elektrische werken/elektrische geleidingen
2.46	Natuurbescherming en industrialisatie	4.3	Bepanting in het landschap
2.47	Natuurbescherming en grondspeculatie	4.32	Behoud van houtwallen en boomgroepen
2.48	Natuurbescherming en olie- en gasboringen	4.4	Wijziging van de structuur van het landschap
2.5	Algemene beschouwingen t.a.v. natuurbescherming	4.41	Ruilverkavelingen/aanvragen van ruilverkavelingen
3	Het behoud van natuurgebieden	4.41.2	Ruilverkavelingswet
3.1	Behoud van bepaalde landschapstypen	4.42	Commissie Overleg voor de Wegen (COW) uit de Raad voor de Waterstaat
3.11.2	Zandwinning uit plassen	4.47	Werkgroep Cultuurlandschap/Werkgroep Landelijke gebieden
3.12	Behoud van duinen	4.5	Opbouw nieuw landschapsschoon
3.13	Behoud van heiden en zandverstuivingen	4.51	Landschapsarchitectuur
3.14	Behoud van bossen en landgoederen	4.52	Zuiderzee/Zuiderzeepolders
3.14.1	Aanplanten en kappen van bossen	4.52.2	Werkgroep voor het landschap der Zuiderzeepolders
3.14.4	Behoud van landgoederen	4.52.44	Eemmeer
3.15	Behoud van rivieren en beken	5	Bescherming van flora en fauna
3.17.1	Afgraving van heuvels en terreinen	5.1	Vogelbescherming
3.19	Diversen	5.11	Vogelwet
3.19.2	Onderzoek naar blauwgraslanden	5.13	Vogelbeschermingswachten
3.19.4	Deltawerkgroep	5.2	Bescherming van jachtwild
3.19.5	Werkgroep milieu Zuid-West Nederland	5.3	Bescherming van andere in het wild levende dieren
3.32	Veldbiologisch archief RIVON-RIN	5.4	Bescherming van wilde flora
3.3	Inventarisatie en wetenschappelijk onderzoek	5.42	Bescherming van de jeneverbes
3.5	Ontginning van woeste grond	6	Internationale natuurbescherming/IUCN
3.6	Werkverschaffing en tewerkstelling	6.1	Benelux-contact binnen de IUCN
3.7	Verontreiniging milieu algemeen		
3.71	Vuilberging		
3.72.1-3	Bond van Natuurbeschermingswachten		